

Geográfus „specialisták” Kubában

Két hét e különös földi paradicsomban Beluszky Pállal és Sikos T. Tamással

Csatári Bálint

Bevezető

1987 kora őszen az MTA Regionális Kutatások Központjának igazgatótanácsa Enyedi György akadémikus vezetésével úgy döntött, hogy a Magyar és a Kubai Tudományos Akadémia között kötött kutatási és szakmai együttműködés alapján az intézet rendelkezésére álló évi személyi keretet „velünk” kívánja kitölteni. Mi már akkor innen utazhattunk sokfelé, sőt nemcsak szocialista országokba, de a kubai kollégák csak akkor jöhettek és „legalább ide”, ha ennek az említett együttműködésnek a keretszámait mindkét ország évente kölcsönösen kitöltötte. Küldetésünk tehát részben erre a sajátos kutatói szolidaritásra is épült, nem beszélve persze arról a természetes geográfusi kíváncsiságról, amivel 1987. november 13-án útnak indultunk ebbe a különleges szépségű és változatosságú szigetországba. Két hétig a Kubai Tudományos Akadémia Földrajzi Kutató Intézetének a hivatalos vendégei voltunk Havannában mint specialisták (és nem mint turisták!).¹

A tanulmányútról és az azon bennünket ért nem mindennapi élményeinkről 64 oldalas, részletes útinaplót írtam – s mint annak az utolsó oldalán jelzem is ezt, Beluszky Pál aranymondásainak és véleményeinek a felhasználásával.² Közel három évtized elmúltával, ismét elolvasva közös történetünket, valóban feledhetetlen élmények sorát éltem át újra. Nagy örömömmre szolgált tehát, hogy a kötet egyik szerkesztője, harmadik útítársunk, Sikos T. Tamás professzor hozzájárult: a Beluszky Pált 80. születésnapján köszöntő kötetbe írjam meg ennek a közös utazásunknak a rövid és élményekkel teli történetét. Őszintén remélem azt, hogy az ünnepeltnek örömet szerzek vele, s talán a kötet nyájas olvasói is élvezettel olvassák.

Mert hogyan is ír Saint-Exupéry a geográfus-kutatókról és legfőképpen alkotásaikról a *Kis herceg* című művében? „– A földrajzkönyvek – mondta a földrajztudós – a világ legértékesebb könyvei. Nem avulnak el soha. Fölöttébb ritkán fordul elő, hogy egy hegy megváltoztassa a helyét. Fölöttébb ritka dolog az is, hogy egy óceánnak kiapadjon a vize.

¹ Az erről szóló hivatalos, intézeti pecsétetes papírjainkért három napig kellett harcolnunk, mert enélkül egyszerűen nem engedtek be bennünket a rendesebb kinézetű, nyilvános fővárosi éttermekbe.

² Ennek az akkori másológépekkel sokszorosított változata a következő néhány évben odautazó kollégák fontos kísérelője, szinte intézeti „bestseller” lett.

Mi csak örök dolgokat írunk le.”³ Tekintsük át tehát – körülbelül egy-egy oldalas tematikus emlékképekbe foglalva – ezeket az „örök dolgokat”!

Utazás és megérkezés

Akkor még csak Prágából és Berlinből jártak közvetlen légi járatok a keleti blokkból Kubába. A Cubana és az Interflug légitársaságok működtették azokat. A gépek IL (Iljuszin) 62-esek voltak, teltebb alkatúaknak (Pál) és hosszú lábúaknak (a szerző) nem túl kellemes ülőhelyekkel. Mindkét légitársaságot tesztelhattük az út során, s a berlini visszaút volt a kalandosabb, de erről majd a végén.

1. ábra

A FOCSA apartmanház és az intézeti vendéglakásunk helye

Forrás: www.flickr.com/photos/11617180@N06/5988340501

A Föld forgásával szemben utazni mindig élmény, hiszen az utazónak az az érzése, hogy „csak” hosszabb lesz a napja. Ennek végén – útközben egy csipetnyi, addig még sohasem látott, álomszerűen szép „kapitalista” repülőtéri terminált is meglátogatva Kanadában (New Foundland, Gander, tankolás) –, helyi idő szerint éjfél tájt landoltunk Kuba fővárosában. Már a gép kinyíló ajtajában megcsapott bennünket a nedves és meleg trópusi levegő, amit a két hét alatt sem igazán sikerült megszoknunk. Az akkor éppen átalakítás alatt lévő havannai

³ Antoine de Saint-Exupéry: Kis herceg. 15. rész: A geográfus.

repülőtér indulási és érkezési oldala egy étterembe volt áttelepítve, s mindjárt azzal a súlyos bosszúsággal kezdődött történetünk, hogy a közösen beszerzett és a Tamás által gondosan alufóliába csomagolt élelmezési aranytartalékunkat, egy teljes rúd Pick szalámit kimutatta a csomagröntgen, így azt azonnal el is kobozták. Akkor még igazán nem is tudtuk, hogy mekkora volt ez a veszteség, hiszen álmunkban sem gondoltuk, hogy jószerivel koncer-veken – és a kalandosan, hivatalos, pecsétetes intézeti igazolás segítségével becserkészhető éttermeken – kívül nem jutunk rendszeresen enivalóhoz.

A kubai Földrajzi Kutató Intézet külügyese várt bennünket, s az akadémiai szolgál-ati autóval késő éjszaka, az alig kivilágított főváros széles útjain a Vedado városrész 25 emeletes FOCSA felhőkarcolójához hajtottunk. Az egykor az amerikaiak által kiépített széles, párhuzamos sugárutakkal tagolt városrész emblematikus épületének 20. emeletén volt az intézetnek egy vendéglakása, amely szállásunkként és a következő két hét néhány „rémes” eseményének, történésének a helyszínéül is szolgált (1. kép).

A szállásunk

Ez az egykor a kubai forradalom előtt (pontosan 1956-ban) felépült, az amerikai üzlet-emberek és családtagjaik igényeinek kielégítésére szolgáló, hajdan elegáns, mondhatni luxus kivitelű apartmanokkal, önálló vízvezetékrendszerrel rendelkező torony Havanna legmagasabb épülete. Harminc év múltán, mikor mi odaérkeztünk, már csak árnyéka volt egykori önmagának. Vastag, lamellásan záruló üvegablakai nagyrészt kitörve. Víz csak kétszer volt naponta (reggel és este, összesen kb. négy órán keresztül). Meleg víz sohasem, mert a bojler a mosókonyhában már régen leszerelték. De ha véletlen mégis, mondhatni reflexszerűen megnyitottuk a meleg vizes csapot is, akkor a nevezett konyha plafonjából is ömlött a víz, a már ajtó nélküli cselédszoba mellett, ahol Pál ágya volt elhelyezve.

Az elektromos tűzhely rázott, s mikor hívtuk a technikust, egyszerűen lekötötte a négy főzőlapból immár a másodikat is. Kétszer volt, rendre kora hajnalban (amikor a vízellátás elkezdődött) olyan jelentős dugulás, hogy a közös lakásunk nagyszobájában lakó francia térképész kollegina visitva rohant ki az előszobába, panaszolva, hogy már a cipői is úszkálnak a szennyes lében. Döbbenetes volt a 20. emeleti erkélyen „kihajtani” seprűvel és lapáttal a vizet, ami „jellegéből következően” már utat talált magának az összes helyiségbe. Ez a mesterséges „vizeséskeltésünk” szörnyűségesen felejthetetlen látvány volt a szédítő magasságból nézve.

Az is nagy meglepetést okozott, amikor éjjel 2 órakor megérkeztünk, s a külügyi titkár közölte, hogy ebben a szobában alszik a párizsi hölgy, a másikban egy mexikói geológus, s mellette van még két ágy nekünk, illetve még egy a már említett cselédszobában, amelynek csak az egyik irányban lévő kijáratán volt ajtó, a mosókonyha felé már nem. Ez utóbbi lett Pál „külön szobája”, ahol hiába kereste a „szépen odakészített” szállodai törölközőket, mert azok sajnos nem voltak. Egy hét után még új, tiszta párnahuzatokért is komoly érdek- védelmi harcokat kellett lefolytatnunk.

A lakás tágas konyhájában (2. kép) költöttük el konzervreggelijeinket és -vacso- ráinkat, amikor már fogytán volt a pénzünk. Pedig még nagyon kitüntetve is érezhet- tük magunkat, mert ennek az épületnek az alagsorában „csak külföldieknek” üzemelő bolt is működött, ahol egészen nagy, több tíz méteres gondolák voltak telepakolva bolgár

paradicsomkonzervvel, magyar makarónitészttával és Globus májkonzervekkel, ritkábban főtt, konzerv virslivel. Sőt, rengeteg ásványvizet is lehetett kapni (természetesen a csapvíz sehol sem volt iható, már ha egyáltalán folyt az óceán közelsége miatt az enyhén sós „talajvíz” a konyhai és a fürdőszobai csapból).

2. ábra

A tanulmányút résztvevői (a szerző felvétele)

A tágas és jó beosztású lakás két helyisége érdemel még említést. A valódi „amerikai konyha” és a zárt erkély között volt a nappali, ahol egy fekete-fehér készüléken lehetett nézni a kubai tévé adását és a két hét alatt többször is Fidel Castro több órás beszédeit. (A legemlékezetesebb talán a Kubában akkor rendezett latin-amerikai vasútügyi konferencián mondott háromórás beszéde volt, amit Pállal „csak azért is” végignéztünk.)

A kilátásunk a 20. emeleti lakás balkonjáról viszont egészen lenyűgöző, csodálatos volt: a rendszerint mélykék Mexikói-öböl vize a szépséges tengerparti sétánnyal s a valóban luxusszállóként működő, hófehér Nacional Hotellel. Különös látványt nyújtottak néha azok a „szökőkutak” is, amelyeket erős szél okozott, visszanyomva a tenger vizét, akár 10–15 m magas vízoszlopok formájában, a part menti széles út esőlevezető csatornanyílásain át. Távolabb, kelet felé a kikötő és az óváros is látszott. A közvetlenül alattunk futó kis utcában volt a kubai tévé székháza is, aminek bejáratához szinte naponta szerveztek hangos, imperializmusellenes tüntetéseket. Az pedig elég mókás volt, mikor a tévében láttuk azt is, amit az erkélyről is láthattunk, hallhattunk, mert a hírek „élő illusztrációjaként” gyakran bekapcsolták a műsorfolyamba a helyben demonstrálókat, akik láthatóan és érzékelhetően komoly elhivatottsággal tették dolgukat.

Az intézet

A Kubai Tudományos Akadémia Földrajzi Intézete egy tágas, nagyméretű s – mint a kollegák elmesélték – a forradalom után államosított villában működött, kb. félórányi sétára

különös lakóhelyüinktől, a FOCSA-tól. Az épületben éppen olyan érzése volt az embernek, mint egykor az Andrássy úti FKI-ban. Igazán elegáns, szép épületek, de hát sem az, sem ez nem az akadémiai kutatások céljára épült. Igen „bonyolult” kutatóintézeti világot találunk és ismertünk meg – persze csak részlegesen – a két hét alatt. Kollegiális lelkületünket egyszer-kétszer szabályosan megviselték, máskor felbosszantották bizonyos szituációk. Már első benyomásként is meglehetősen furcsa volt, hogy éles hangú, az iskolákban használatos csengő jelezte a kutatómunka kezdetét, végét, kétóránként a cigaretta-, illetve délben az ebédszünetet. Ilyenkor mindenki gépiesen felállt a munkaasztalától, s többen a miniasztalitenisz-bajnokságukat folytatták a teraszon. A nagyméretű szobákban 6-8 kutató dolgozott. Ez jelentett nagyjából egy-egy tudományos osztályt is (mezőgazdaság-, gazdaság-, népesség- és településföldrajzi, geomorfológiai osztály stb.).

Az osztályvezető – szintén, mint az iskolában – szemben ült a beosztott kutatókkal, s figyelte, hogy milyen elmélyülten dolgoznak (például a tematikus térképek megrajzolásához szükséges adatsorokon). Ezeket a számításokat általában francia kockás lapokra készítették el, kis számológépek segítségével. (Településsor, adat, százalék stb. mi, hol, mennyi? A hogyan meg a miértet már nem illett vizsgálni, sőt kérdezni sem!) Pál jószerivel térképgyárnak nevezte az intézetet, mert ottlétünk alatt legalább félezer „egyedi” tematikus térképet kellett megtekintenünk. (A második hét végén ehhez már komoly türelem is szükségeltetett. Bár ekkor láttuk talán a „legérdekesebbet”: Matanzas tartomány még félig-meddig egyéni gazdaként működő méhészeinek termelési és piacozási adatait, s azt, hogy hány méhcsaládot és hova helyeztek ki.) Végül a kubai szocialista tervgazdaság minden eredménye nagy eséllyel és rendszerességgel grafikonra, kördiagramra, majd térképre került. Egyébként a mi előadásainkat is udvarias érdeklődéssel hallgatták. (Szerencsére összeismerkedtünk egy ELTE-s, spanyol szakos egyetemistával, aki rész képzésen volt ott, és szépen tolmácsolta mondanivalónkat.) Az volt a benyomásunk, hogy a mi akkorra már puha diktatúránknak, a kádári éra akkorra már jellemzőnek mondható kritikus társadalomföldrajzi megközelítésének hangneme igen meglepte őket. Ennek csak nagyon kevesen és igen diszkrétan adtak hangot. Például az intézet alagsori ebédlőjében, ahol mindenkinek, így nekünk is, járt a rendkívül olcsó és rendkívül gyenge minőségű ebéd.

Az intézet igazgatója egyébként épp akkor jött haza Spanyolországból. Fogadott ugyan bennünket, de minden jel arra mutatott, hogy ő kivételezett vezető, szemben azzal a mezőgazdasági földrajzi osztályvezető kollégánóval, aki négy nap „küzdelem” után képes volt a három rossz intézeti szovjet terepjáró közül egyet megjavíttatni, és elvinni bennünket Kuba legszebb vidékére, a kúpkarsztokkal ékesített Pinar del Rio tartományba egy egynapos kirándulásra. Elhagyhattuk végre a várost, s a 140 fős „térképrajzoló üzemet” (© Beluszky Pál).

A kubai vidék

Varázslatos, leírhatatlanul szép. Látványos tájak, izgalmas, barátságos helyek (kisvárosok, tanyák, új szocialista falvak) követik egymást, közben különleges felszíni formák, buja és változatos növényzettel, ültetvényekkel, mindenütt pálmákkal. Első vidéki szakmai kirándulásunk kalandos utazás volt, többszöri trópusi felhős szakadásban, némi életveszélyben a kanyargós hegyi utakon. A kb. 500 km-es, 11 órás utazáson bőven volt látnivaló!

Első állomásunk, San Cristobal olyan kisváros volt, mint amilyeneket a gyarmatosítás idejét idéző filmekben lehet látni. Szabad harangtornyos templom uralta a főteret, amit tisztességes méretű üzletsor vett körül. A boltokban itt is elkülönítve a szabadon és a jegyre vásárolható áruk. A házak többsége előtornácos, nagy zsalugáteres ablakkal. Barátságosság és rendtelenség.

A 16 ezres vidéki kisvárost látván mindkettőnknek eszébe jutott Berettyóújfalu, mert méretében és funkcióját tekintve is épp olyan volt, mint ahol Pál és e sorok szerzője is a tanári pályáját hajdan elkezdte. Ami elsőre nagyon feltűnő volt: az iskolások formaruhája. Minden gyerek vakítóan hófehér, frissen mosott ingben volt, s az alj vagy a nadrág színe jelezte, hogy a viselője általános iskolás, gimnazista vagy szakmunkásképzős. Csaknem teljes egyenlőség.

A falvak iskoláit – több ilyen is láttunk utunk során – általában sajátosan „körzetesítették”, s egy-egy domb- vagy hegyoldalban úgy tűntek fel a korszerű iskolaépületek, mint valami úttörőtáborok, kollégiumi szárnyal, nagy sportpályákkal. A gyerekek nem is minden héten jártak haza. Sőt, olyat is láttunk Havannától vagy 30 km-re, hogy a szülők jöttek ki a városból a gyerekeket meglátogatni. A kicsik már a kerítésen lógtak a szülők buszáinak megérkeztek, de az apukáknak előbb az út másik oldalán lévő kis lőtérrel lögyakorlatot kellett letudni, mielőtt csemetéjüket magukhoz ölelhették volna. Hiába no, az imperialisták támadása elleni védelemre való állandó készség jól láthatóan áthatotta az akkori kubai mindennapokat.

A tájat jellemzően uraló ültetvények (banán, mangó, cukornád, dohány, szinte mindegyik között csak néha tűnt fel egy-egy szerény tanyaépület. A különleges és semmihez nem hasonlítható, hamisíthatatlanul kubai érdekességekkel és szépségekkel Pinal del Rio tartomány, pontosabban Vinales szolgált. De a világszerte közismert kúpkarsztos vidék beszakadt barlangi üregei, az erőteljes erózió nyomán kialakult elképesztő felszíni formái mellett azonban igazi „vidéki emberi” élmények is érték bennünket.

Az autópálya kijáratának „elvétele” miatt jártunk például egy kis tanyacsoportban, ahol a helyiek azonnal kávéra hívták a társaságunkat. Szerény, ablak nélküli, de nagy rendben tartott házaikba be is kukkanthattunk, de a „lényeg” mindenütt a házzal egybeépített terasz volt, amelyen a család létszámának megfelelő számú hintaszéket láthattunk. Ha otthon voltak, benne ültek, ha távol, akkor fel volt támasztva a könyöklőhöz. Mellettük a kötél mindenütt tisztára mosott ruhákat lengetett a szél. Valami különleges, idilli kép maradt meg bennünk erről az útról. Olyan furcsa, vegyes érzéseket keltő, szinte álomszerű képek sora. Találkoztunk például az egyik kúphegy tövében éppen egy fekete bivallyal szántó idős parasztemberrel, aki épp olyan univerzális tudású gazdálkodónak tűnt, mint a magyarországi „parasztalanítás” előtti társai. (A saját kis földjének művelhető területe úgy feküdt a hegyek között, hogy ott nem is igen lehetett szövetkeztetni, tagosítani...) A fiai már az állami mezőgazdaságban folytatták. Az ő 6 hektárján termelt élelmet jórészt maguk el is fogyasztják.

Voltunk Vinales mellett egy új, Chiléről elnevezett termelőszövetkezeti központban is, ahol szinte a „semmibe” épültek fel a kétemeletes, négylakásos, kifejezetten szovjet típusú mezőgazdasági munkáslakások. Láttuk azt is, hogy a voluntarista tervgazdálkodás nyomán a korábbi vetésforgókat feladják, s a klíma miatt gyorsan népi építészeti emlékeké romosodnak az egykori egyéni gazdák nagyméretű dohányszárító pajtai. Ez a vidék egyébként, mint azt kedves professzorom, Jakucs László kubai útja után nekünk az egyetemi

előadásában bemutatta, a forradalom bölcsője is volt, ahol a barlangkutatók sajátos tudásukkal igen nagy becsben tartott segítői voltak a nagy földalatti járatokban elrejtőző, onnan a különböző kijáratokon át támadásokat indító forradalmároknak. S persze ittunk e különösen szép vidéken a friss cukornádból a szemünk láttára kipréselt léből készült jeges guarapót, sétáltunk egy gyönyörű kávéültetvény sorai között is, de vissza kell térnünk a fővárosba, mert e kis írás terjedelme is korlátozott.

Havanna

A már ottlétünkkor is csaknem kétmillió főváros egy közép-európai geográfus számára talán kevesebbet adott, mint vártuk. A 16. század végén már városi rangot is kapott, stratégiai fontosságú kikötő a híres, tradicionális erőddel védett öböl két oldalán ugyan sokféle „világot” tárt fel előttünk, de valahogy az összbenyomást mindig megzavarta valami. Például a nyilvánvalóan nagyon gazdag gyarmati múlt mesés „koloniális” palotáinak elhanyagoltsága, elhagyatottsága vagy éppen a lakottsága. Az Óváros és Vedado között többször gyalog is végigsétáltunk, s csak szemérmesen kapkodtuk a fejünket, amikor a forradalom után nyilván államosított nagy és elegáns üzletek kirakataiból beláthattunk az egykori boltban élő népes családok nappalijába, vagy éppen az utcán botlottunk a járdán kártyázó, kvaterkázó – egyébként mindig mosolygós és jókedvű – havannaiakba.

A központi helyet elfoglaló kikötőbe (akkori megfigyeléseink szerint) kb. negyedóránként érkeztek nagy, többségében szovjet felségjelű teherhajók. Majdnem elvették fényképezőgépjüket is, mikor meg akartuk egy ilyen – a rakpartról nézve – óriás érkezését örökíteni. S el is vették volna, ha nincs nálunk az akadémiai intézeti igazolás, hogy „mi nem turisták, hanem szakértők, azaz specialisták” vagyunk.

Az Óváros terei és műemléképületei, erődítményei méltán tartoznak a világörökséghez, csak hát az embargó miatt a nyüzsgő idegenforgalom, a turisták tömege, az valójában hiányzott. A forradalom múzeumában láthattuk az elzavart utolsó elnök, Batista íróasztalát, a szobában szétdobált kólásüvegekkel és -rekeszekkel, amelyek nyilván az akkor még maximálisan elitelt fogyasztói társadalmat jelképezték. Nagyon elegáns az öböl alatt átvezető alagút is, amelyen többször átkeltünk autóbusszal, például amikor a Havannai Egyetemnek a vendéglátó intézetünkhöz képest szupermodern elhelyezését – és szemléletű – földrajzi intézetében tettünk látogatást.

Az utcaképet majdnem mindenütt „meghatározták” az elnyűhetetlen magyar Ikarus autóbusszok és a még elnyűhetetlenebb amerikai személygépkocsik. Igaz, egy ilyenbe, amely taxiként is funkcionált, csak egyszer mertünk beleülni. Az általában már akkor több tízéves, a forradalom „révén” itt ragadt óriási amerikai autók – sok közöttük a kabrió is – a tulajdonosaiknak nagy büszkeségei, s állítólag valóságos „bütykölő szufniiparág” fejlődött ki, hogy az elkerülhetetlenül szükséges pótalkatrészeket biztosítsák. Ám bármilyen meglepő, már akkor is futottak Kuba útjain a „keleti blokkból” származó, tíz évnél idősebb kis Polskik, Zsigulik, Wartburgok, Skodák.

A legkellemesebb óvárosi élményünk talán mégis a La Bodeguita del Medio étterem volt, ahol nemcsak Hemingway gyöngybetűit csodálhattuk meg kedvenc étterme egyik falán (ma már üveggel lefedve), hanem hamisíthatatlanul eredeti, többfogatós kubai vacsorát is elfogyaszthattunk (ismét csak az intézeti hivatalos szakértői leveleink felmutatásával).

S nemcsak azért volt ez nagy szó, mert nagyon szerény volt a menzai ebéd, hanem valóságos csodával ért fel a menü, hiszen másutt minden jegyre volt. Sőt, a kollégák mondták, hogy az ő sarki boltjukban a krétával teleírt tábla alapján pontosan tudják, hogy melyik sorszámú ételjegyükkel vehetik át például a nekik, illetve családjuknak az arra a hétre járó, x dkg trappista sajtot. Nyilván Pál és a mi szüleink tudták korábbról, hogy mit is jelentett a jegyrendszer, de ezt a maga valóságában és bonyolultságában látni és érzékelni, alig fellelhető élmény volt számunkra.

A Bodega étteremnél nagyobb fővárosi élményünk is volt persze: a Tropicana bár és lebilincselő táncos műsora, a csipetnyi tradicionális kapitalizmus szórakozóhelye az erőteljesen szocialista kubai fővárosban. A vidámság, a zene, a ritmus világa persze ott dobog a mindennapokban is, de ezt a különleges érzést ez a tömény másfél órás műsor rendkívülivé fokozza. Jó helyre szerzett nekünk jegyet az a kis hölgy, aki a szegedi ruhagyárban nyelvünket is olyan jól elsajátította, hogy idegenforgalmi alkalmazott lehetett belőle a város egyik ilyen irodájában.

Egy felejthetetlen nap

Miután a második héten már nem nagyon tudtunk mit kezdeni az igen tisztos és a vendéglátó kutató kollégáink béreit is jócskán meghaladó napidíjunkkal (ennek egy része ráadásul ún. „piros”, azaz „konvertibilis peso” volt), Tamás remek javaslatára úgy döntöttünk, hogy vasárnap taxis kirándulásra megyünk. Ha ma a Via Michelin útvonaltervezőjébe beírjuk azt a hajdani útvonalat, amit megtettünk, ezt adja ki: 731 km, 17 óra 30 perc. Alig hihető, de pontosan ennyit tett ki. Távolságban és időben is. Bérelt taxink sofőrje, Julio igen jó kedélyű ember volt, aki a fővárosi taxitársaság kényelmes és jó állapotú Volgájával már reggel 6 órakor a FOCSA előtt várt ránk. Miután mi nem tudtuk spanyolul, ő meg se angolul, se németül, se oroszul, se magyarul, a térképpel illusztrált jelbeszéd minden tudományát alkalmaztuk a nap során. Először, hogy „kissé hosszabb” és a sziget belsejét is feltáró úton haladjunk Trinidad csodás műemlék kikötővárosa felé, egy üveg fehér rumot helyeztünk a kesztyűtartójába. Ez meggyőző érv volt, hiszen mi a diplomataboltban akármikor hozzájuthattunk ehhez a csodás nedűhöz, de nekik talán ha félévente jutott egy palack, akkor is jegyre.

Az első megállónk Matanzas volt, mely kikötővárosról Pál rögtön megjegyezte: kis-méretű, beépített belvárosa településszerkezetileg éppúgy viszonyul a nagy vízhez, mint Mezőtúré az Alföldön a Berettyó egykori nagy mocsarához. Az igen sajátosnak nevezhető alföldi földrajzi párhuzamok száma szaporodott akkor is, amikor a sziget középső fennsíkjára érve a szavannaszerű pusztákon marhacsordákat láttunk. Pál meg is jegyezte: ha nem tűnne fel egy-két árva pálmafa, akár a Hortobágyon is érezhetnénk magunkat. (Vagy lehet, hogy már a honvagy is dolgozott bennünk?) Az itt látható szórványok, tanyák sokkal elhanyagoltabbak voltak, mint ahogyan az ország nyugati felében tapasztaltuk.

Következő megállónk, ahol az ebédünket elköltöttük, már jóval nagyobb város, Santa Clara volt. Pál a kirándulásunk során rendre és módszeresen felolvasta nekünk útikönyvünk szerzőjének, Balázs Dénesnek az aktuális helyről szóló ismeretanyagát. Itt ez szólt a bedekkerből: „A város nem kínál exkluzív látnivalót.” Nem is kínált semmit, a vizektől viszonylag távol, a sziget belsejében. Bár a mai kubai történelemben igen fontos hely, mert

a forradalom két talán legnagyobb és legismertebb hőse, Che Guevara és Camilo Cienfuegos itt vívta szabadságharcuk utolsó nagy ütközetét. A főtéren áll egy emlékezetesen szép zenepavilon, de a széles és elegáns utcák hangulata is – mindhármunk meglepetésére – teljesen európai volt.

Nem így a napunk fő úti célja, az egzotikus Trinidad, a Velazquez által 1514 karácsonyán alapított közép-kubai kikötőváros, amelynek kicsiny, egy óra alatt besétálható gyönyörű belvárosát éppen akkor nyilvánították az UNESCO világörökség részévé, amikor ott jártunk. A cukoripar és a cukorkereskedelem egykori fővárosát, mint az útikönyv és mi is mondtuk (és vallottuk), „minden Kubába látogató magyarnak látnia kell”! A látvány, a hangulat és az érzékelhető kisvárosi milió nemcsak közös mesterünknek, Enyedi Györgynek a híres mondását idézte fel bennünk, miszerint a település színtere, kerete és eredménye is a teljes gazdasági-társadalmi átalakulásnak, hanem arra is gondoltunk, hogy milyen valószínűtlenül nagy erőfeszítéseket igényelhetett a telepesektől, hogy az óhazától ekkora távolságra ennyire „eredeti” spanyolos, urbánus környezetet teremthessenek. A lakások rácsos, földig érő ablakain akaratlanul is beláttunk. Mindenütt csodálatos szépségű, legalább 19. századi, ha nem régebbi, valódi koloniál bútorok, hatalmas tükrök, gyönyörű csillárok. De alig néhány méterre már itt is folyt szennyes víz az évszázados kövezeten. Sőt, egy ögyelgő csoportot is láttunk, amelyről kiderült, hogy egy Fidel képe alatt felravatalozott halottat kísér. A trinidadi Plaza Mayor és a szegény házak fegyelmezetten zárt házsorai között hihetetlenül erős szegregációt érzékelhettünk alig pár tíz méterre, melyet, akkor úgy tűnt, az új rendszer sem tudott egy kicsit sem mérsékelni.

Este hét órakor, Cienfuegos érintésével indultunk vissza a fővárosba. Ez a kikötőváros esti kivilágításban varázslatosan szép volt, s majdnem ott ragadtunk, mert 500 km után Juliónak és a Volgának benzinre volt szüksége. Ez nem ment könnyen. Mi is könyörögtünk kicsit, némi borralaló felmutatásával a benzinkutasnak, s így végül nekivághattunk az utolsó 250 km-nek a koromsötét trópusi éjszakában. Az autópálya jó része „nyilván” elválasztó korlátok nélkül, úgy épült kétszer három sávusra, hogy szükség esetén katonai repülőgépek is landolhassanak rajta. Ez időnként furcsa, jobbra-balra húzó kormánymozdulatokra adott lehetőséget a fáradó sofőrünknek. Félünk, mert néha egy-egy szalmakalapos, lóhátas parasztember is fel-feltűnt az éjszakában, de félelmetesek voltak azok a megyehatárokon virító hatalmas, neonvilágítású táblák is, amelyek a termelésre és a haza védelmére biztatták az utazót. Juliót végül is mintegy másfél órás magyar népdal- és nótaénekléssel sikerült ébren tartanom. Időnként hátrapillantva viszont azt láttam, hogy kedves kollégáim számára énekem inkább altatódalnak bizonyult.

A kubai emberek – és még egy apró emlék...

„Kuba a világ egyik legheterogénebb népességű országa” – írja A. N. Jimenez az 1966-ban magyarul megjelent, az ország földrajzát taglaló könyvében. S valóban, nem győztük csodálni a találkozásaink során vagy akár az utcán, az autóbuszon, a strandon a kubai emberek megjelenésének elképesztő sokféleségét, ennek a sokféleségnek a bámulatos szépségét. A hódító spanyolok először az ott élő bennszülöttekkel, majd az Afrikából rabszolgaként idehurcoltakkal (kb. 1 millió fő) keveredtek. Majd Ázsiából több ezer kínait szerződtek telepesként, akik később szintén keveredtek (bár Havannában ma is van China Town

városrészt). Később a közeli Yucatán-félszigetről és Amerika más részeiből indiánok érkeztek, de a cukornádültetvények felfutásával párhuzamosan napszámosok is jöttek Haitiből és Jamaicáról. A 19. század közepén már a népesség fele ún. „fehér kreol” volt, akik a legnagyobb cukornádültetvényeket is birtokolták. A fáma szerint ők lettek a kubai nép szabadságvágyának legfőbb hordozói is. A 20. század hajnalán, a függetlenség elnyerése után szinte özönlöttek az új bevándorlók: sok lengyel, olasz, francia és német települt át ide. Majd a két világháború között zsidók százai jöttek. Ők valamennyien, a magukkal hozott kultúrájukkal, azok sajátos ötvözetével jelentik valójában a „kubait”. Egy türelmes, alapvetően vidám, végtelenül tisztán és higiénikusan élő, nagyszerű népet. Nem véletlenül írja Jimenez: „*A faji keveredés a legjobb cáfolata a faji gyűlölködésnek.*” Ezt nagyon érdekes, különleges és – három évtized távlatából visszatekintve is – feledhetetlen érzés volt megtapasztalni. A kubaiak szép emberek. Jó volt köztük lenni, még akkor is, ha ügyintézésük elviseléséhez néha nem mindennapi türelemre is szükség volt...

S leleményesek is. Álljon itt ennek igazolására zárótörténetünk. Hazafelé úgy volt, hogy az Interflug gépe közvetlenül, leszállás nélkül jön Berlinbe. Miután délben felszállva láthattunk magát a fenséges Golf-áramlatot, az eltérő, mélykék színű, meleg tengeri folyamat az Atlanti-óceánban, hamar beesteledett, s mit tagadjam, elszenderedtünk. Majd a gép egyszer csak sülyedni kezdett. Mindketten arra gondoltunk Pállal: itt a vég. De nem, a nagy november végi berlini köd miatt mégis (és ismét) leszálltunk Ganderban. Majd a mit sem sejtő, kissé álmos utascsoportunkat fegyveres kommandósok vették körül, és a $-3\text{ }^{\circ}\text{C}$ -os, hófúvásos repülőtéri betonra tereltek bennünket. (A $+28\text{ }^{\circ}\text{C}$ után ez sem volt kis megrázkódtatás!). Csomagjegyünket felmutatva kellett azonosítanunk bőröndjeinket, majd azokat visszarakták a gépre, s mi is visszaülhettünk a helyünkre. Ekkor az utaskísérő megjelent egy csomaggal, és kérdezte: kié ez? Miután senki nem válaszolt, később név szerint is keresett egy kubai urat. Nos, ő volt az, aki a pillanatnyi helyzetet és a rendkívüli kanadai landolást kihasználva azonnal politikai menedékjogot kért a reptéri hatóságoktól. Mi pedig ismét érzékelhettük azt a különös feszültséget, ami valaminő rejtett formában egész utunkat végigkísérte. Mondhatni, ez a mi számunkra, az akkor már erőteljesen lankadó szigorúságú magyar „gulyáskommunizmusban” már igen szokatlan és ismeretlen érzés volt.

Záró gondolatok

Naplóm megőrizte annak a képeslapnak a szövegét is, melyet Enyedi György főigazgatónk-nak közösen fogalmaztunk meg. Álljon itt emlékül a pár sor ezen írás lezárásához: „Nagy Fehér Főnök! (Mert mi szürkék vagyunk, hiszen már egy hete alig tudunk mosakodni...) Itt megtanultunk örülni az élet apróbb örömeinek (Globus húskonzerv, zuhanyozás hideg vízben, s ha ... után le tudjuk húzni). Az intézetben túljutottunk a 479. térkép tanulmányozásán, s még 284 van hátra a térképgyárban. Az egyetem oázis volt a tematikus térképek sivatagában. BÚÉK! BP., STT., CSB. Ui.: Bálint p. 64 útinaplója majd bővebben tájékoztat.”

Hazatérve, érkezésünk másnapján, azaz 1987. december 2-án a *Népszabadság* 2. oldalán kis cikk jelent meg *Castro a kubai kiigazítási folyamatról* címmel. Ez is itt van facsimile, a naplóm végén beragasztva. A tudósítás szerint az ottlétünk utolsó napján rendezett pártértekezleten kétórás beszédében Fidel hangsúlyozta: „A kiigazítás forradalmi jellegű. A kritikát és az önkritikát – amely az elmúlt időszakban ismét szerepet kapott a szigetország

politikai életében – a pozitív, forradalmi elkötelezettségnek és nem a pesszimizmusnak kell jellemeznie. A forradalom továbbvitelében nincs helye a kispolgáriságnak, ami az ország elanyagiasodásához vezetett volna.” Lám-lám, milyen érdekes 2016-ban olvasni ezt a szöveget!

Mindenesetre hazatértünk után úgy adódott, hogy tudtam venni egy igazi hintaszéket (3. ábra). No, nem mint a kispolgáriság közismert jelképét, hanem mint a feledhetlen kubai tanulmányutunkra mindig emlékeztető szobaberendezést. Pállal és Tamással ugyanis az utunk során látott sok ezer hintaszéket tartottuk talán a legegységesebb kubai csodának s olyan jellegzetes tárgynak, ami akár jelképes is lehet.

3. ábra

A kubai „alaplútor”, benne pihen A. N. Jimenez: Kuba földrajza című könyve (a szerző felvétele)

Végül remélem, hogy e kis írással nemcsak Exupéry geográfusokról szóló, bevezetőben említett „hitvallásának” tettem eleget, hanem e pár oldal segítségével a kötet ünnepeltje, a 80 éves Beluszky Pál professzor is még hosszú és aktív nyugdíjas években gondolhat ezekre az emlékekre, akár egy ilyen kellemes székben olvasva kedvenc műveit!